

УДК 947.7 – 25 «18»

Павлова Н. А.

КИЇВСЬКІ ВІЙТИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII ст.

Статтю присвячено історії вйтівства в Києві у другій половині XVII – на початку XVIII ст. Подано загальні риси вйтівського уряду, а також складено список київських вйтів з характеристикою діяльності кожного з них.

Дослідження вйтівського уряду є важливою складовою з'ясування магдебурзького правління у Києві другої половини XVII – початку XVIII ст. Це питання на сьогодні залишається мало вив-

ченим. Частково воно знайшло своє відображення лише у працях М. Закревського [1] та В. Щербини [2]. Останній склав список київських вйтів XVI–XVIII ст. Залучення нових джерел дасть

зможу окреслити все розмаїття діяльності керівника міського уряду, а також виправити існуючі фактологічні помилки.

Перша документальна згадка про наявність уряду війта у Києві датується 1494 р. Простеживши історію війтівства в Києві у XVI – першій половині XVII ст., Н. Білоус виділила у ній три етапи. Дослідниця дійшла до висновку, що наприкінці третього етапу, який закінчився у 1650-х рр., тобто з переходом українських земель під зверхність Московської держави, статус і позиції війта в Києві були досить міцними. До того часу київські війти, окрім виконання судових функцій, які дістались їм із наданням місту магдебурзького права, зосередили у своїх руках також і адміністративну владу [3].

Статус київських війтів після переходу українських земель під вплив Москви визначався грамотами, які отримало посольство від київських міщан, очолене війтом Богданом Сомковичем, від московського царя Олексія Михайловича в червні 1654 р. У жалуваній грамоті від 16 червня 1654 р. міщанам було наказано «быть под нашей царского величества высокой рукой по прежнимъ правамъ и привилегиямъ каковы даны имъ отъ королей полскихъ и техъ правъ и привилеевъ ни въ чемъ нарушивати невелели» [4]. У статтях, що їх міщани подали на розгляд московським боярам і просили підтвердити, було зазначено, що з давніх часів київському війту було надане право судити кримінальні та інші справи, карати винних; війт мав бути обраний з чотирьох кандидатів і затверджений королем. Бояри, попередньо розглянувши списки з королівських привілеїв, які міщани додали до статей, підтвердили цей пункт і наказали «быть по прежнему» [5].

Разом із грамотою на підтвердження магдебурзького права Олексій Михайлович видав грамоту Богдану Сомковичу на війтівство. Грамота позитивно закріплювала за Б. Сомковичем уряд київського війта, визначала для нього «урокъ годовой изъ доходовъ ратушскихъ, что издавна повелось, по пяти сотъ золотихъ полскихъ», а також «уроки, которыми издавна владали прежние войты». Війту було наказано також вірою і правдою служити царю і його нащадкам, а натомість цар обіцяв милостиво до нього ставитись [6].

Кожен новообраний війт отримував від царя грамоту на свій уряд. Очевидно, набула поширення практика поїздок новообраних війтів до Москви для отримання грамоти. Документи свідчать, що, окрім Богдана Сомковича, таку поїздку здійснив у 1675 р. щойно обраний на уряд війта Федір-Ждан Тадрина у супроводі бурмистра

Прокопія Сахнова, писаря Нестора Кононова і старшого лавника Осипа Короткова [7]. Ус і грамоти на київське війтівство протягом другої половини XVII – початку XVIII ст. майже повністю повторюють той самий текст, визначають усім війтам платню в розмірі 500 польських золотих і не несуть інформації щодо змін статусу чи компетенції війтів. Одна з царських грамот суворо забороняла розміщувати у будинку війта козаків чи московських військових, а також брати з них різні побори на київського полковника та інших козаків [8], однак це не було нововведенням, таким привілеєм війти користувались і за Литовсько-Польської доби.

«Права, за якими судиться малоросійський народ» так визначають компетенцію війтів: «Войт яко есть начальникъ и судия гражданъ имеетъ власть темъ городомъ править, градские порядки всякие устроить, однакъ с советомъ другихъ урядниковъ и знатнейшихъ мещанъ в пользу общенародную гражданскую; имеетъ же ко всему добросклонность и не возбранный къ себе приходъ позволять, а ведомства своего мещанъ, а найпаче же водовъ и сиротъ отъ обидъ и озлоблений охранять со всякою ревностью, непослушныхъ же и проступныхъ штрафовать и наказывать и во всем поступать с разсмотрениемъ управно по своему званию, какъ надлежитъ доброму и бодрому градоначальнику» [9]. Компетенція війта поширювалась на міщан, а також приїжджих до Києва купців. Крім того, Іван Мазепа своїм універсалом від 11 вересня 1687 р. поширив компетенцію київських війтів і магістрату на людей, що проживали при монастирях і дворах монастирських, наказавши їм відбувати сторожову та інші міські повинності нарівні з міщанами [10].

У царській грамоті першим київським воєводам про те, як слід розуміти і ставитися до прав і привілеїв киян від 17 липня 1654 р., щодо обов'язків війта, сказано, що він має право призначати людей, які б збирали мито з приїжджих купців, а також розшукувати винних у злочинах. У компетенції війта залишався також збір податку з пива, меду, вина, горілки, із лавок, із торгу, із воскобійні, із пивоварні, із перевозу на Дніпрі, із гостиного двору. Із усіх цих доходів міський уряд мав сплачувати податок до царської скарбниці у розмірі 300 золотих, як раніше сплачував польському воєводі [11].

Отже, очевидно як і у Литовсько-Польську добу, війти відали судочинством, міським господарством, виступали представниками та захисниками інтересів міської громади, тобто здійснювали загальне управління містом. Компетен-

ція вїята обмежувалась козацьким полковником та московським воєводою, які так само як і вїйт, вважали себе рівними господарями в місті. Формально кожен із трьох представників влади повинен був здійснювати контроль над тією частиною населення, яка йому підпорядковувалась, однак насправді їхні інтереси часто зіштовхувалися, що спричиняло конфлікти. Полкова адміністрація часто втручалася у судочинство, зокрема, полковник судив і ув'язнював купців, які приїжджали до Києва, хоча формально вони підлягали суду вїята. І. Мазепа своїм універсалом від 17 липня 1699 р. забороняв полковнику втручатися у міське судочинство [12].

У разі хвороби, відсутності чи смерті вїята його замінював субделегат. Саме субделегат був відповідальним за вибори нового вїята у випадку смерті попереднього. Так, саме субделегату наказував провести вибори нового вїята гетьман Іван Мазепа у своєму універсалі від 7 жовтня 1699 р. у зв'язку з тим, що попередній київський вїйт добровільно склав свої повноваження [13].

Вїйти, як інші магістратські урядники, мали обиратися з «мещанъ знатныхъ, постоянныхъ, совестныхъ, разумныхъ, добронравныхъ и ученых, законнорожденныхъ, в правахъ искусныхъ». Встановлювався і віковий ценз міських урядників: вони мали бути не молодші 25 і не старші 70 років. Кандидат на вїйтівство мав бути не дуже багатим, оскільки такі люди зазвичай притісняють інших, і не занадто бідним, бо використовував би своє службове становище для власного збагачення. Він мав бути середнього достатку, щоб міг судити і приймати правильні рішення. Кандидат не повинен бути лихварем чи перелюбником, обов'язково православним і місцевим, достойним і не підозрілим [14]. Однак на практиці пункт про обов'язкову освіченість міських урядників виконувався не завжди. Так, якщо на вїйтівський уряд обиралися люди, які вміли писати, то стосовно інших членів магістрату ця вимога не була обов'язковою. Переписні книги 1666 р. свідчать про те, що троє бурмистрів та кілька радників не знали грамоти і не могли поставити свій підпис під переписом київських жителів, який вони провели [15]. Щодо майнового стану вїйтів, то, очевидно, що цей пункт у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» був лише формальним і перейшов до цієї збірки законів із «Порядку» Гроїцького. На практиці ж до уряду вїята обирали лише заможних людей, наприклад, Ждан Тадрина володів у Києві 50 дворами.

Київські вїйти обиралися пожиттєво. Самійло

Величко у своєму «Літописі» наводить докладний опис виборів вїята у Києві 1699 р. Вибори за традицією проводились 13 жовтня. Однак тут літописець, можливо, допустив помилку, тому що новий вїйт обирався майже одразу після смерті попередника. Царські грамоти на уряд, що їх нові вїйти отримували одразу після свого обрання, не пов'язувалися із датою 13 жовтня і видавалися протягом усього року.

За свідченнями С. Величка, після смерті попереднього вїята старші бурмистри, райці, лавники і все поспільство звернулись до гетьмана І. Мазепи із проханням дозволити вибори нового вїята. У відповідь гетьман видав відповідний універсал із дозволом і направив до Києва значних військових товаришів Захарія Шийкевича і Григорія Карповича, щоб вони були присутні на виборах і простежили, аби вибори відбулися «без жадныхъ звадь, ссоровъ и галасовъ». Вони мали від імені гетьмана схвалити ту кандидатуру, яка буде обрана [16]. Документи не дають уявлення про те, наскільки звичною і офіційною була присутність козацьких представників під час обрання вїйтів та їхній вплив на хід виборів, оскільки повідомлення С. Величка – єдиний відомий опис виборів вїята у Києві другої половини XVII ст.

За повідомленням С. Величка, усі міські урядовці, а саме бурмистри, старші райці, шафарі, лавники, урядники нових і старих лав, цехмістри і все поспільство, у присутності представників від гетьмана зібрались у приміщенні магістрату, щоб провести вибори. Вони мали обрати 4-х кандидатів, з яких у другому етапі повинні були обрати одного на уряд вїята.

Спочатку було залагоджено усі юридичні формальності: у судових магістратських книгах знайдено опис виборів вїята 1643 р., аби провести нові вибори згідно з традиційною процедурою. Крім того, у книгах магдебурзького права були знайдені статті, які вчать, як слід проводити вибори вїята. Усе це зачитали вголос. Після цього усі виборці дали клятву, що вони обирають вїята «не з приятельства, не з боязні, ні для здобуття ласки, ні для дарів чи інших подібних речей». Із усіх присутніх було обрано 4-х кандидатів, які могли претендувати на уряд вїята. Усі вони мали досвід служби у міському уряді: Василь Зименко був субделегатом на час хвороби попереднього вїята; Гордій Минцевич, Дмитро Полоцький та Роман Тихонович обіймали уряди бурмистрів. Троє з кандидатів віддали свій голос за Дмитра Полоцького (він сам голосував за Василя Зименка). Усі інші бурмистри, старші райці, шафарі, старші лавники і лавники мину-

лих років, а також 4 цехмістри теж проголосували за кандидатуру Дмитра Полоцького. Після цього гетьманські представники вийшли до міщан, які стояли перед ратушею, і запитали, кого вони хочуть бачити київським війтом. Ус і одностайно запропонували кандидатуру Дмитра Полоцького. Сам Дмитро Полоцький кілька разів відмовлявся від уряду, говорив про свою нездатність до такої почесної посади, однак магістратські урядники оголосили його новообраним війтом, «посадили його на належне війти місце і вручили йому весь належний міський і магістратський порядок». Вибори було наказано записати в міські книги і видати під магістратською печаткою. Після свого обрання війт мав принести відповідну присягу у кафедральному Успінському соборі, що знаходився поряд із ратушею (на жаль, С. Величко не наводить її текст), однак у випадку виборів Дмитра Полоцького цей акт через якісь причини було відкладено [17].

Отже, процес виборів війта здійснювався згідно з визначеною процедурою і з дотриманням стародавніх традицій.

Далі подається список київських війтів другої половини XVII – початку XVIII ст.

Богдан Сомкович (1649–1660 рр.) був останнім війтом за польського панування у Києві і першим після окупації міста московською залогою. Відомо, що ще у 1637 р. він обіймав уряд бурмистра [18]. Після зречення у 1649 р. попереднім війтом Андрієм Ходикою свого уряду він зайняв його місце (або був субделегатом), потім на певний час припинив свої повноваження у зв'язку з поверненням А. Ходики. Наступна згадка про Сомковича як про війта датована 1653 р. Відомо, що він володів будинками, землями на Подолі та за межами Києва, а також місцем на ринку. Найважливішим здобутком Сомковича у його діяльності було те, що він домогся від московського царя грамоти на підтвердження магдебурзького права Києву у липні 1654 р., а також отримав від нього грамоту на війтівство для себе, грамоту цехмістрові Семєну Дядечці на права київських цехів, грамоту про утримання київських міських урядників і грамоту про звільнення Києва від деяких податків терміном на 10 років.

Так само Богдан Сомкович виклопотав від Богдана Хмельницького низку універсалів, спрямованих на захист прав і привілеїв київських міщан. Йшлося про непорушність міських угідь (універсал від 2 червня 1653 р.); виняткове право магістрату на винокуріння, шинкування, варіння пива і меду (універсали від 4 серпня 1654 р., 6 квітня 1655 р.); звільнення міщан від

«вшеляких непотребныхъ датковъ – подводь, сапогъ и чулокъ», при цьому той, хто порушував це право і відповідно гетьманський наказ, підлягав суду війта (універсал від 26 листопада 1655 р.) [19]. Два універсали (у 1657 і 1658 рр.) про звільнення міщан від підводної повинності виклопотав Б. Сомкович і від І. Виговського [20]. Помер Б. Сомкович на початку 1660 р.

У 1660 р. київським війтом було обрано **Данила Полоцького**. Засновником цієї родини був, можливо, Митко Полоцький, двір якого зазначений у замковій люстрації 1552 р. у межах «магістратської юридики». Як війт Києва Данило Полоцький вперше згадується в універсалі Юрія Хмельницького київським торговим людям про вільний проїзд у всі російські міста від 5 липня 1660 р. [21]. Наступна згадка про нього – 1661 р., жалувана грамота Олексія Михайловича київським міщанам. Це свідчить про те, що московський уряд визнавав Полоцького як війта, хоча грамоту на війтівство від московського царя він отримав не одразу після свого обрання, як це мало бути за законом, а лише через 7 років, 20 лютого 1667 р. [22]. Можливо, грамоту, видану одразу після обрання, було втрачено, а у 1667 р. цар видав повторну.

Впродовж війтівства Данила Полоцького київські міщани отримали низку гетьманських універсалів, спрямованих на захист їхніх прав і привілеїв. Окрім вищезгаданого універсалу Юрія Хмельницького, що дозволяв вільний проїзд на торг, Данило Полоцький виклопотав охоронну грамоту від Івана Брюховецького (5 липня 1663 р.), що забороняла стягувати з міщан кошти на утримання перехожих військ, зокрема, забороняла брати у них підводи. Ще один універсал аналогічного змісту І. Брюховецький надав місту у відповідь на численні скарги 24 червня 1665 р. [23].

Данило Полоцький клопотався про інтереси міщан і перед московським царем. У 1661 р. вони були звільнені на 5 років від сплати податку до державної скарбниці, щоб на ці гроші укріпити земляним валом та гарматами Поділ. Міщани купили лісу і харчів для робітників, однак воевода Василь Борисович Шереметьєв забрав усі ці запаси до «городу» (тобто Старокиївської фортеці). Крім того, він зайняв міщанські сінокоси, перевози, рибні озера та ін. Данило Полоцький звернувся до царя зі скаргою. Відповіддю на скаргу Данила Полоцького була жалувана грамота 1661 р., у якій було сказано, що всі прохання міщан будуть задоволені, якщо вони мають на це жалувані грамоти. Через 4 роки, у жовтні 1665 р., Данило Полоцький з міщана-

ми знову звернувся до царя з чолобитною на воєводу Шереметьєва та його помічника Чаадаєва, поскаржившись на те, що вони утискують міщан. Чаадаєв подав деякі пояснення, і міщани прийшли з ним до згоди. Згодом Данило Полоцький виклопотав у царя нову грамоту на магдебурзьке право (29 жовтня 1665 р.) із оголошенням царської протекції місту за умови сплати міщанами «належащих хлебных и денежных» податків до державної скарбниці [24].

Дата смерті Данила Полоцького викликає певні суперечки. В. Щербина у двох своїх працях називає 1667 р., але не підкріплює своє твердження жодним документом [25]. Однак грамота наступнику Данила Полоцького на уряді вїйта, Ждану-Федору Тадрина від 26 жовтня 1675 р. точно вказує дату смерті Данила Андрійовича Полоцького – 4 червня 1675 р. [26].

Документи 1665 р. згадують київського вїйта **Михайла Зосимовича** у зв'язку з конфліктом Івана Брюховецького з міщанами. У 1665 р. гетьман скаржився царю на київського воєводу Чаадаєва, який не дозволив зайти до міста козацьким загонам, очолюваним прилуцьким полковником Лазарем Горленком та овруцьким полковником Дещком Василевичем, які через це змушені були залишитися під стінами міста на вигоні [27]. У своєму листі до гетьмана Лазар Горленко звинувачував київського вїйта Михайла Зосимовича у тому, що саме він, не бажаючи виділяти кошти для утримання козацького війська, намовив воєводу не пускати козаків до Києва [28]. У зв'язку з цими подіями вїйта Михайла Зосимовича згадує і С. Соловйов [29]. Однак більше в жодних документах Зосимович не згадується, так само не знайдена грамота, яка б мала бути надана йому на вїйтівство. Він, очевидно, був субделегатом, тобто заміщав вїйта Данила Полоцького, який через певні причини (відсутність, хвороба) не міг виконувати своїх повноважень. Крім того, інші документи від 1665 р. згадують Данила Полоцького [30]. Відомо, що у тому ж таки 1665 р. Данило Полоцький кілька разів залишав Київ, зокрема, їздив до Канева та до Москви.

У період з 1675 по 1677 рр. київський уряд очолював **Федір-Ждан Тадрина**. Перша згадка про перебування на Подолі представників цієї родини датована 1620 р. [31]. Сам Федір-Ждан Тадрина згадується як київський бурмистр від 1656 р. Після свого обрання на уряд вїйта у 1675 р. Федір-Ждан Тадрина вирушив до Москви, щоб отримати грамоту на вїйтівство, а також повіз із собою 11 статей, у яких виклав скарги міщан на московських військових, які порушували їхні

права. Про його коротке вїйтівство збереглося дуже небагато документів. Зокрема, є відомості про його діяльність як мецената: у 1676 р. московський патріарх Іоаким надіслав через його посередництво соболів у 200 карбованців на будівництво церкви у Межигірському монастирі, а у 1677 р. сам вїйт збудував дерев'яну церкву Миколи Набережного, замість тієї, яка згоріла [32].

У 1677 р. на уряд вїйта було обрано родича (чи нащадка) попереднього вїйта **Ждана Тадрина**. Грамоту від Федора Олексійовича на вїйтівство він отримав 18 січня 1677 р. Через схожість імен важко встановити, чи Федір-Ждан Тадрина і Ждан Тадрина є тією самою особою. О. Попельницька, описуючи маєтності родини Тадрин на Подолі, розрізняє вїйтів Федора-Ждана і Ждана [33]. А В. Щербина вважає, що існував один вїйт Ждан Тадрина. На його думку, Ждан – це не ім'я, а прізвище, і вказує, що Тадрина був вихідцем із Польщі, а кияни вважали його за чужинця і «не присяглого месту» [34]. У такому випадку наявність двох грамот на вїйтівство Ждану Тадрина можна пояснити тим, що другу грамоту магістрат виклопотав у нового царя Федора Олексійовича і просто просив підтвердити відповідну грамоту Олексія Михайловича, як про це сказано у самій грамоті [35]. Разом із грамотою на вїйтівство від Федора Олексійовича у січні 1677 р. київські міщани отримали грамоту на підтвердження за магістратом міських угідь на Оболоні, Пріорці, Котурі та островах Муромці, Трухановому, а також на право вільного користування лісами довкола Києва [36]. Крім того, цар видав грамоту на підтвердження цехового устрою і ремісничих статутів київських ремісників [37].

У будь-якому випадку Ждан Тадрина був, напевно, найцікавішою особистістю серед київських вїйтів другої половини XVII – початку XVIII ст. Він був єдиним вїйтом у цей період, якого було скинуто з уряду. Варто зупинитися на двох документах, які дають уявлення про його особистість, а також про його діяльність на уряді вїйта. Це скарга київських міських урядників царю про образи, які чинив у Києві Ждан Тадрина (січень 1688 р.), і лист гетьмана Івана Мазепи до царя про проведення слідства у справі колишнього вїйта Ждана Тадрина (березень 1688 р.). На жаль, обидва документи належать до того часу, коли Тадрина був уже звільнений з уряду; проте вони містять інформацію про події попередньої доби. Вони посилаються на книги київського магістрату, де йшлося про вчинки Тадрина. Ці книги не збереглися: вони згоріли під час пожежі 1811 року.

Прохання магістрату починається згадкою про те, що два роки тому (1686 р.) кияни скаржилися царям «на многія неправды и злосотворенныя дела бывшаго войта Ждана Тадрыны, поделанные такъ презъ него самого, яко и презъ жену его, въ преступленіи убійственномъ». Царі надіслали гетьманові Самойловичу грамоту, де наказували скинути Тадрину з уряду та притягти до відповідальності згідно з військовим правом, а киянам дозволялося обрати собі вільними голосами іншого війта. Міщани після цього обрали війтом бурмистра Івана Биковича. Проте звільнений Тадрина продовжував свої злочини («беззаконныя и изменныя дела»), за які генеральний суд присудив його до смертної кари, але гетьман його помилував. У 1688 р. Тадрина подав царям чолобитну, де скаржився, що його безневинно скинуто з уряду, та ще, за наказом нового війта Івана Биковича, пограбовано, а майно його, більш ніж п'ятдесят дворів у Києві, передано його братові Герасиму. Царі з приводу скарги Тадрини наказали знову розглянути цю справу, внаслідок чого було з'ясовано, що Тадрину звільнено після вироку генерального військового суду за його «беззаконные, смерти достойные дела», а царі ствердили цей вирок своєю грамотою. На суді 1686 р. були присутні генеральний судді та полковник київський; ті самі особи брали участь і у другому суді 1688 р. Міщани скаржилися, що ці суди лягли важким тягарем на місто, бо магістрат повинен був утримувати суддів за рахунок міських коштів упродовж двох місяців. Крім того, міщани вказували на нові погрози Тадрини. «Он похваляется, — писали вони, — учинить большое разорение мещанъ и на все место, и мещане сильно боятся его лукавыхъ помышлений й словесъ таковых». Тадрина, писали міщани, після звільнення втік до Польщі, а тепер заорендував разом із жидами місто Чорнобиль за 80 верст від Києва; тому кияни дуже бояться, щоб він не заподіяв їм шкоди, бо він «сильно злый и лукавый человекъ есть». Ще раніше він, як «не присяглый месту», чинив міщанам усякі кривди: забирав у купців товари; грабував крамниці, церковні та міщанські двори, примушував ремісників безкоштовно працювати; якщо треба було постачати 10 підвід, то він збирав 100, а потім більшу частину віддавав за викуп; міщан судив у своєму дворі сам без магістратських урядовців, а у деяких випадках і карав без суду. Дружина його з ревнощів «бурмистерскихъ женъ бивала нещадно, пекла железом и мордовала, а иныхъ и на смерть побивала». Міщани не сміли на нього скаржитися, бо боялися: він був «грозный и всехъ взялъ

въ свои руки». Нарешті, кажуть міщани, сам Бог скинув його з війтівства, а він знову б'є чолом, щоб йому повернули війтівський уряд. Міщани не тільки не хочуть мати його за війта, а просять не дозволяти йому взагалі перебувати в Києві та наказати, щоб він повернув ті витрати, яких зазнало місто протягом двох місяців суду над ним. А Івана Биковського міщани дуже поважають і просять царів ствердити його за доживотного війта міста Києва.

Лист Мазепи — це ніби додаток до прохання магістрату. Гетьман інформував Москву про результати другого слідства у справі Тадрини. Слідство за царським наказом провадив київський воєвода Іван Васильович Бутурлін, під його керівництвом генеральний суддя Сава Прокопович, значний військовий товариш Карпо Мокрієвич, судовий писар Андрій Василевич, колишній ніженський полковий суддя Василь Гуменний та київський полковник Костянтин Солонина. Судді дізналися з магістратських книг, за що Тадрину було скинуто, як його судили, як примусили його сплатити братові Герасиму належну частину батьківщини. Після цього Бутурлін розпустив суддів, а царів сповістив про наслідки слідства та додав, що подробиці про злочинства Тадрини можна знайти у справах Малоросійського Приказу. Отже, гетьман переказав постанову Бутурліна і попросив, щоб міщани «въ своихъ обидяхъ выслушаны и съ милостивымъ ку целости города указомъ отпушены были» [38].

Отож у 1687 р. на уряд війта було обрано **Івана Биковича**. Представники цієї родини мешкали на Подолі ще у першій половині XVII ст., а сам Іван Бикович обіймав посаду бурмистра ще за часів війтівства Данила Полоцького. Після того, як царським указом від 2 травня 1688 р. до київського воєводи І. Бутурліна та до І. Мазепи Ждана Тадрину було відсторонено від київського війтівства «за ево многіе зловредные дела и безчинства», війтівські права було визнано за І. Биковичем. Тоді ж останній отримав і царську грамоту на війтівство [39]. Ще у вересні 1687 р. І. Бикович у супроводі бурмістрів і райців вирушив до Батурина і отримав аудієнцію у І. Мазепи, привітавши його з обранням на уряд гетьмана і одночасно подавши скаргу на порушення магдебурзького права Києва. Гетьман обіцяв уважно розглянути скарги і прийняти відповідне рішення, попередньо доповівши про це царю.

Підписання «Вічного миру» 1686 р. внесло певні зміни у становище Києва. Згідно з цією угодою, Київ остаточно переходив під владу Московської держави. Хоч його широке само-

врядування на підставі стародавніх жалуваних грамот суперечило централістичному устрою Московської держави, однак спочатку формально його управління не повинно було зазнати змін. Місту продовжували надаватись жалувані грамоти на магдебурзьке право, однак, якщо порівняти їх із грамотами попереднього періоду, можна побачити, що вони містять набагато більший перелік скарг міщан на порушення їхніх прав та привілеїв. Будучи сучасником приєднання Києва до Московської держави, Іван Бикович звернувся до царів Івана та Петра та до царівни Софії зі скаргами та проханням підтвердити деякі права магістрату, зокрема, на землеволодіння. У січні 1689 р. місто отримало грамоту «на риболовні, сіножаті та інші ґрунти», що належали місту на підставі старовинних грамот. Крім того, цією грамотою було заборонено деякі зловживання, на які скаржились міщани, а також наказано повернути місту деякі території, захоплені духівництвом і козаками (Кожум'яки, передмістя Оболонь та Преварка, острови Муромець, Осетчина, Труханів) [40].

Через 10 років І. Бикович виклопотав нову жалувану грамоту (10 червня 1699 р.) від царя Петра I. Цього разу до прохання вїгта приєднався і гетьман І. Мазепа. У проханні Биковича повторюються скарги на ті самі зловживання, що вже згадувались вище, а також додалися деякі нові, зокрема, йдеться про злочини студентів Київської Академії, які на дрова собі розбирають міські стіни, руйнують будівлі, що належать міщанам, б'ють і калічать міщан. У той же час вїгт їх покарати не може, бо вони не підлягають юрисдикції магістрату. Грамотою було задоволено усі прохання вїгта, заборонено усі злочини, а студентів віддано під суд воеводи [41].

За доби вїгтівства Биковича набули особливої гостроти суперечки козацтва з магістратом за шинкування. Відстоюючи інтереси міщан, вїгт виклопотав у І. Мазепи 4 універсали, що забороняли козацьке шинкування у Києві [42]. У свою чергу, сам вїгт Іван Бикович займався шинкуванням. У 1668–1669 рр., ще обіймаючи посаду бурмиистра при попередньому вїгті, він придбав в урочищі Нижній Кудрявець кілька дворів, городів та хутір, у якому заснував шинок. Крім того, у Києві Биковичу належали ще кілька маєтностей. Наприкінці 1660-х рр. він узяв в оренду у Михайлівського Золотоверхого монастиря млин зі ставком на річці Кудрявець. Усього наприкінці XVII ст. Івану Биковичу на Кудрявці належало 29 замських дворів. Звідтоді ця місцевість, розташована у верхів'ях Кудрявського ручая, почала називатись Биковщиною.

У 1668, 1674 та 1686 рр. Іван Бикович придбав на Подолі у додаток до маєтностей, якими його рід володів ще з першої половини XVII ст., три незабудованих плаці та садибу міщанина Микитовича [43].

У першій половині 1699 р. І. Бикович через хворобу добровільно склав свої повноваження, постригся у ченці Києво-Печерського монастиря і незабаром помер [44]. Під час його хвороби і відходу у монастир його замішував бурмиистр Василь Зименко, який «бувши субделегатом, пристойно управляв тим урядом» [45].

Протягом 1699 р. різні джерела називають різні імена київських вїгтів. Так, М. Закревський у переліку київських вїгтів до свого «Опису Києва» під 1699 р. називає вїгта **Волостковського** [46]. Очевидно, він зробив такий висновок, спираючись на універсал І. Мазепи Київському Михайлівському Золотоверхому монастирю на підтвердження маєтностей від 22 серпня 1699 р., який згадує «Катерину Волостковську войтову Киевскую», що продала названому вище монастирю сіножаті на Оболоні під Києвом [47]. Однак інші документи вказують на те, що Волостковська – це дівоче прізвище Катерини Сомковичівни, дружини вїгта Богдана Сомковича, яка як спадкоємиця отримала підтвердження усіх маєтностей, якими він володів, після його смерті [48]. Том у, очевидно, що Закревський тут припустився помилки і вїгта з таким прізвищем не існувало.

У Центральному державному історичному архіві України міста Києва серед інших є один цікавий документ, а саме універсал І. Мазепи новому київському вїгту **Федору Биковичу** від 17 червня 1699 р. У ньому йдеться про те, що вїгту оголошується гетьманська протекція, надається дозвіл тримати шинковий двір у Києві, а сам вїгт звільняється від магістратського суду і підпорядковувався «праву войсковому» [49]. Отже, у 1699 р. зовсім недовго, уряд вїгта обіймав Федір Бикович, син попереднього вїгта, але він перейшов у козацтво і залишив цей пост. Згодом і його сини, Леонтій та Лев, перейшли у козацький стан [50]. Очевидно, що Федір Бикович протягом свого короткого вїгтівства жодним чином не відзначився, оскільки вищевказаний опис вїгтівських виборів Самійла Величка не згадує про нього. Літописець називає спадкоємцем Івана Биковича на уряді Дмитра Полоцького. Так само не згадує про Федора Биковича і сам І. Мазепа у своєму універсалі (7 жовтня 1699 р.), у якому наказує обрати вїгта після смерті попереднього у монастирі [51].

13 жовтня 1699 р. відкритим голосуванням

із дотриманням усіх порядків на уряд війта було обрано **Дмитра Полоцького**, сина Данила Полоцького. До цього він був бурмістром. Про нього є згадка у скарзі війта Івана Биковича царю на початку 1699 р. У цьому документі сказано, що вночі на ринку Дм. Полоцький зазнав нападу з боку київських студентів, які пробіли йому обухом голову; якби він не втік, то напевно загинув би [52].

Під час обрання на уряд інші кандидати характеризували Дмитра Полоцького як «ученого і знаючого право чоловіка, ...гідного бути на такому поважному уряді... з огляду на його добрі вчинки. Він може стояти і боронити занепалі міські цілості» [53]. У лютому 1700 р. Петро I грамотою затвердив Дмитра Полоцького на цьому уряді [54]. Одразу після свого затвердження на уряді Дмитро Полоцький поїхав до Москви і звернувся з проханням до Петра I підтвердити Києву магдебурзьке право. Приводом до цієї скарги став конфлікт між магістратом і Київською Академією. До прохання війта приєднався й І. Мазепа, який дав делегації з Києва проїжджого листа. Відповіддю стала царська грамота з підтвердженням прав і привілеїв Києву [55]. Захищав Дмитро Полоцький інтереси міста і від козаків, зокрема, отримав від Мазепа три універсали із заборонаю козацького шинкарювання [56]. Документи зафіксували конфлікт Дмитра Полоцького з київським сотником Трохимом Климовичем через прагнення останнього записати до козацького реєстру міщан. Такі випадки траплялись у Києві і раніше, однак Дмитро Полоцький надав справі широкого розголосу, звернувшись до І. Мазепа. Справу було передано до козацького суду, який визнав скаргу війта справедливою. Постановою того ж суду було наказано, щоб козаки київської сотні, які жили на міщанських землях, вносили «належну до ратуши куніцю, если тая здавна предъ симъ зъ тихъ грунтовъ была отбирана повинность». До цього вироку додавався поіменний список усіх київських козаків, а наприкінці дописано наказ про те, що

київський сотник не повинен приймати в козацтво інших людей [57].

Є відомості і про зловживання Дмитром Полоцьким на уряді війта. На початку XVIII ст. Григорій Софонович, настоятель Церкви Успіння Пресвятої Богородиці, яку мав утримувати магістрат, скаржився І. Мазепі, що київський війт нічого не дає священникам і дяконам. У відповідь на спробу Софоновича добитися від магістрату відповідних коштів для церкви війт відібрав у нього ґрунти на Превазці і місце на ринку. Не послухався війт і митрополита, який спробував заступитися за Софоновича. Вислухавши скарги настоятеля, Мазепа запропонував Дмитру Полоцькому задовольнити його скарги і належно утримувати церкву [58], однак чим закінчився конфлікт – документи не показують. Ще одну грамоту на магдебурзьке право Дмитро Полоцький виклопотав у 1710 р. від Петра I після запровадження Києві у 1708 р. генерал-губернаторського правління [59], Дмитро Полоцький посідав свій уряд за наступників Петра I, Катерини I, Петра II, Анни Іоанівни і помер у 1733 р.

Отже, протягом другої половини XVII – початку XVIII ст. формально уряд війта не зазнав змін. Основними напрямками діяльності київських війтів були судівництво, а також загальне управління міськими справами. Війт обирався пожиттєво, хоча були випадки його усунення з уряду громадою або добровільного зречення повноважень. Процес виборів війта проводився згідно з традиційною процедурою. На цей уряд обирали людей заможних, освічених і таких, що мали досвід служби у міському уряді. Щодо цього статус війта другої половини XVII – на початку XVIII ст. не зазнав суттєвих змін, порівняно з попереднім періодом.

Усім війтам була визначена грошова винагорода за службу, яка залишалась сталою. На практиці ж компетенція війта як і магістрату загалом поступово звужувалась через посилення впливу у Києві козацтва та московських військових. Однак до 1708 р. цей процес ще був не надто виразним.

1. *Закревский Н.* Летопись и описание Киева: в 2-х т.– М., 1868.
2. *Шербина В.* Ждан Тадрина, київський війт кінця XVII ст. // Нові студії з історії Києва.– К., 1926; його ж Упривілейовані війти Києва // Нові студії з історії Києва.– К., 1926.
3. *Білоус Н.* Київські війти XVI – першої половини XVII ст. // Київська старовина.– 2002.– № 3.– С. 46.
4. Державний архів Києва (далі – ДАК).– Ф. 1.– Оп. 1.– Спр. 2.– Арк. 62.
5. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России (далі – Акты ЮЗР).– СПб., 1878.– Т. 10.– С. 619.

6. Там само.– С. 649.
7. Акты ЮЗР.– СПб., 1882.– Т. 12.– С. 293.
8. *Шербина В.* Документи до історії Києва, 1494–1853 рр.– К., 1926.– С. 31.
9. Права, за якими судиться малоросійський народ.– К., 1997.– С. 455.
10. Акты, относящиеся к истории Западной России (далі – Акты ЗР).– СПб., 1853.– Т. 5.– С. 212.
11. Акты ЮЗР.– Т. 10.– С. 655.
12. Акты ЗР.– Т. 5.– С. 284.
13. Там само.– С. 286.
14. Права, за якими судиться малоросійський народ.–

- С. 455.
15. Переписні книги 1666 р.— К., 1933.— С. 325.
 16. Акты ЗР.— Т. 5.— С. 286.
 17. *Величко С.* Елекція війта в Києві // Пам'ять століть.— 1999.— № 2.— С. 117–120.
 18. *Білоус Н.* Назв. праця.— С. 45.
 19. *Каманин М.* Киевляне и Богдан Хмельницкий в их взаимных отношениях // Киевская старина.— 1888.— № 7.— С. 75–85.
 20. Акты ЗР.— Т. 5.— С. 100, 105.
 21. Там само.— С. 108.
 22. Акты исторические, собранные и изданные археографическою комиссиею.— СПб., 1842.— Т. 4.— С. 362–363.
 23. Акты ЗР.— Т. 5.— С. 109, 111.
 24. ДАК.— Ф. 1.— Оп. 1.— Спр. 3.— Арк. 2-3.
 25. *Щербина В.* Упривілейовані війти Києва.— С. 119.
 26. Акты ЮЗР.— Т. 12.— 293.
 27. Там само.— СПб., 1877.— Т. 5.— С. 217.
 28. Там само.— Т. 12.— С. 251.
 29. *Соловьев С.* История России с древнейших времен.— СПб., 1896.— Кн. 3.— Т. 11.— С. 18.
 30. ДАК.— Ф. 1.— Оп. 1.— Спр. 3.— Арк. 2-3.
 31. *Попельницька О.* Найбільші землевласники і підприємці київського Подолу XVI – XVIII ст. // Київська старина.— 2002.— № 3.— С. 22.
 32. *Закревский Н.* Указ. соч.— Т. 2.— С. 475, 576.
 33. *Попельницька О.* Назв. праця.— С. 21.
 34. *Щербина В.* Ждан Тадрина, київський війт кінця XVII ст.— С. 119.
 35. Акты ЮЗР.— СПб., 1884.— Т. 13.— С. 13.
 36. ДАК.— Ф. 1.— Оп. 1.— Спр. 3.— Арк. 7–9.
 37. *Боряк Г. В., Яковенко Н. М.* Каталог документів з історії Києва XV – XIX ст.— К., 1982.— С. 77.
 38. *Щербина В.* Ждан Тадрина, київський війт кінця XVII ст.— С. 121.
 39. *Боряк Г. В., Яковенко Н. М.* Назв. праця.— С. 80.
 40. *Щербина В.* Документи до історії Києва.— С. 18–23.
 41. Там само.— С. 23–34.
 42. *Боряк Г. В., Яковенко Н. М.* Назв. праця.— С. 80–85.
 43. *Попельницька О.* Назв. праця.— С. 10.
 44. *Величко С.* Назв. праця.— С. 117.
 45. Там само.— С. 118.
 46. *Закревский Н.* Указ. соч.— Т. 2.— С. 896.
 47. Універсали Івана Мазепи.— Київ–Львів, 2002.— С. 331.
 48. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича.— Київ–Львів, 2004.— С. 148–149.
 49. ЦДІА.— Ф. 57.— Оп. 1.— Спр. 412.— Арк. 44.
 50. *Попельницька О.* Назв. праця.— С. 10.
 51. Акты ЗР.— Т. 5.— С. 286.
 52. *Щербина В.* Документи до історії Києва.— С. 26.
 53. *Величко С.* Назв. праця.— С. 118.
 54. ЦДІА.— Ф. 220.— Оп. 1.— Спр. 232.
 55. *Щербина В.* Документи до історії Києва.— С. 34, 35.
 56. *Боряк Г. В., Яковенко Н. М.* Назв. праця.— С. 86–91.
 57. *Адриевский А.* Киевские смуты середины прошлого столетия // Киевская старина.— 1886.— № 12.— С. 686.
 58. *Адриевский А.* Предложение гетмана Мазепы киевскому войту и магистрату // Киевская старина.— 1884.— № 9.— С. 133.
 59. *Щербина В.* Документи до історії Києва.— С. 24.

N. Pavlova

KYIV CITY HEADS IN THE SECOND HALF OF THE SEVENTEENTH – EARLY EIGHTEENTH CENTURIES

The article is devoted to the history of the post of the Kyiv city head in the second half of the seventeenth – early eighteenth centuries. It examines the general features of the post and provides a list of Kyiv city heads with the characteristics of activities of each of them.